

Взаємозв'язок соціальних та економічних ефектів впровадження інновацій. II

У статті аналізуються результати третього блоку соціологічного дослідження, яке було проведене серед викладачів та студентів економічних спеціальностей і спрямоване на визначення економічної та соціальної ефективності інновацій та їх взаємозв'язку на макро- та мікроекономічному рівнях.

У першій частині статті, що надрукована у попередньому номері журналу, було викладено методологію та про-

блематику соціологічного дослідження, описано структуру вибірки на основі запитань першого блоку анкети та про-

© І.В. Яцишина, 2011

аналізовано відповіді респондентів на запитання другого блоку анкети щодо теоретичної сутності поняття «інновація», джерел інформації про нього, значимості окремих навчальних предметів із шкільного та університетського курсів та знань щодо окремих економістів та напрямів економічної науки, що розробляли теорію інновацій.

Третій блок запитань передбачав визначення розуміння соціальної значимості інновацій. Для цього ми спочатку виявляли, з якими сферами діяльності асоціюється у респондентів застосування інновацій, чи бачать вони можливість використання інновацій поза виробничою діяльністю.

На це питання відповіли усі респонденти. Як свідчать результати опитування, подані в табл. 6, якщо розглядати респондентів в цілому, то більшість сходиться на тому, що інновації насамперед використовують у секторі реальної економіки (62,2%) та науки (52,8%). При цьому відносно навантаження інших пропонувананих альтернатив (сфера політики,

соціальна, побутова, педагогічна, управлінська, охорони здоров'я та ін.) свідчить про можливість там інноваційних впроваджень. Але рівень такого навантаження, що коливається в інтервалі 12 — 32% для різних секторів, при порівнянні їх з домінуючими економічним та науковим секторами є досить низьким. По 32% отримали побутова та управлінська сфери і 27% — охорона здоров'я. Близько 30% опитаних вважають, що інновації застосовують в усіх сферах людського життя. Фактично маємо можливість стверджувати, що інноваційний продукт, на думку респондентів, можна впровадити у найрізноманітніші сфери. Але при цьому техніко-технологічний зміст інновацій, якому вони надали перевагу ще при визначенні суті поняття інновації, все-таки у більшості асоціює з економікою та наукою. Очевидно, що респонденти вбачають швидше економічне, ніж соціальне призначення інновацій.

Однак аналіз у розрізі викладачів та студентів дає дещо інші результати. Так, викладачі вважають, що інновації можна

Таблиця 6

Використання інновацій

Альтернативи	Викладачі		Студенти		Разом	
	К-ть, осіб	Питома вага, %*	К-ть, осіб	Питома вага, %*	К-ть, осіб	Питома вага, %*
У реальній економіці (при виробництві та реалізації товарів та послуг)	9	39,1	177	64,1	186	62,2
Не тільки в економічній, а й в інших видах діяльності:						
- політичний	3	13,0	33	12,0	36	12,0
- соціальний;	3	13,0	40	14,5	43	14,4
- побутовий;	3	13,0	92	33,3	95	31,8
- педагогічний;	7	30,4	60	21,7	67	22,4
- управлінський;	9	39,1	86	31,2	95	31,8
- науковий;	7	30,4	151	54,7	158	52,8
- охороні здоров'я;	7	30,4	75	27,2	82	27,4
- в усіх галузях	11	47,8	76	27,5	87	29,1
- Ваш варіант	1	4,3	6	2,2	7	2,3

* Частка респондентів, що обрали цю альтернативу поряд із іншими, оскільки питання передбачало можливість вибору декількох альтернатив.

впровадити в усіх сферах діяльності людини (48%), хоча, якщо конкретизувати ці сфери, то викладачі дуже чітко ранжують різні види діяльності: по-перше, вони надають перевагу реальній економіці та управлінській діяльності (майже по 40%), другими по рангу значимості є педагогічна і наукова діяльність та охорона здоров'я (по 30%) і третіми за рангом є політична, соціальна та побутова сфери (по 13%). Отже, викладачі не вважають економіку основною сферою застосування інновацій, у їх уяві інновації значимі для невинробничої сфери.

Щодо студентів ситуація дещо інша. Переважна їх більшість (64%) бачить використання інновацій перш за все у реальній економіці. Далі ранжування наступне: наукова діяльність — 55%, побутова — 33,3%, управлінська — 31,2%, охорона здоров'я — 27,2%, педагогічна — 21,7%, соціальна — 14,5%, політична — 12%. Таким чином, студенти більше пов'язують інновації із суто економічним застосуванням та науковим використанням.

Зважаючи на велику значимість економічного застосування інновацій, далі ми намагались визначити, на вдосконалення чого саме спрямоване застосуван-

ня інновацій в реальній економіці. Відповіді респондентів ілюструє табл 7.

Всі респонденти дали відповідь на це запитання. Аналізуючи впровадження інновацій, маємо висновок, що всі аспекти доступні для інноваційних спрямувань (73% відповідей респондентів). Якщо ж конкретизувати, то інновації найбільше спрямовані на технології і найменш важливі для вдосконалення системи менеджменту.

Після аналізу основних сфер та напрямів спрямування інновацій досить важливим видається визначення, для чого потрібне впровадження інновацій на різних рівнях: держави, підприємства та окремої людини. Чи бачать респонденти соціальну значимість інновацій чи тільки економічну їх спрямованість? Результати визначення цілей щодо впровадження інновацій на макроекономічному рівні подані в табл. 8.

На думку респондентів, наразі інновації потрібні країні для реалізації економічного та соціального зростання, досягнення внутрішньої та зовнішньої конкурентоспроможності. Варто зазначити, що в цілому респонденти надають перевагу передусім досягненню економічних цілей за допомогою інновацій в умовах

Таблиця 7

Оцінка спрямування інновацій

Альтернативи	Викладачі		Студенти		Разом	
	К-ть, осіб	Питома вага, %*	К-ть, осіб	Питома вага, %*	К-ть, осіб	Питома вага, %*
Товари та послуги	0	-	42	15,2	42	14,0
Технології	3	13,0	67	24,2	70	23,3
Техніка, станки та машини	1	4,3	46	16,6	47	15,7
Методи праці та управління	1	4,3	28	10,1	29	9,7
Усе перераховане	19	82,6	199	71,8	218	72,7
Ваш варіант	1	4,3	0	-	1	0,3

* Частка респондентів, що обрали цю альтернативу поряд із іншими, оскільки питання передбачало можливість вибору декількох альтернатив.

Визначення макроекономічних цілей щодо розробки та впровадження інновацій

Альтернативи	Викладачі		Студенти		Разом	
	К-ть, осіб	Питома вага, %*	К-ть, осіб	Питома вага, %*	К-ть, осіб	Питома вага, %*
Нарощування конкурентоспроможності економіки країни	21	91,3	181	65,3	202	67,3
Досягнення лідируючих позицій на світовому ринку	15	65,2	164	59,2	179	59,7
Зростання кількості міст в країні	2	8,7	10	3,6	12	4,0
Збільшення національного доходу країни	11	47,8	128	46,2	139	46,3
Нарощування видобутку природних ресурсів	3	13,0	54	19,5	57	19,0
Зростання суспільного добробуту	10	43,5	123	44,4	133	44,3
Покращення рівня життя людей	14	60,9	165	59,6	179	59,7
Зменшення залежності від інших країн	12	52,2	110	39,7	122	40,7
Ваш варіант	2	8,7	4	1,4	6	2,0

* Частка респондентів, що обрали цю альтернативу поряд із іншими, оскільки питання передбачало можливість вибору декількох альтернатив.

глобалізації: зростанню конкурентоспроможності (67%), лідируючих позицій на світовому ринку (60%) та зменшенню залежності від інших країн (41%). Однак існують особливості у баченнях викладачів та студентів. Так, на думку викладачів, найбільш значимою метою інноваційного впровадження є досягнення конкурентоспроможності економіки країни (91%), для студентів ця альтернатива також найважливіша, однак її вага значно менша — 65%. Другою за значимістю альтернативою для викладачів є також економічна ціль — зростання лідируючих позицій країни на світовому ринку, що отримала 65% голосів, для студентів ця ціль також бачиться важливою, вона отримала третій рейтинг — 59%.

Розуміння соціального спрямування інновацій для країни достатньо

значиме серед респондентів і мало поступається економічному: покращення рівня життя людей — 60%, збільшення національного доходу — 46%, зростання суспільного добробуту — 44%. Якщо порівняти позиції викладачів та студентів, то очевидною є їх подібність: покращення рівня життя людей отримало 61% у викладачів та майже 60% у студентів, збільшення національного доходу — 48 та 46% відповідно, зростання суспільного добробуту — по 44% голосів.

При тому 19% респондентів вважають, що інновації розробляють і впроваджують для нарощування видобутку природних ресурсів в країні, пов'язуючи це із достатньо варварським відношенням національного бізнесу до природи (відзначили респонденти в усних коментарях). Незна-

чна частина респондентів (9% викладачів та 4% студентів) визначила, що впровадження інновацій сприятиме урбанізації країни.

Якщо ж усі запропоновані цілі впровадження інновацій для країни поділити на два блоки — економічний та соціальний, то близько 53% голосів усіх респондентів отримали економічні цілі і 47% — соціальні (табл. 9).

Як бачимо з таблиці, для викладачів економічні цілі є більш значимими, ніж для студентів, однак в цілому респонденти визначили майже однакову значимість інновацій як для економічного, так і для соціального зростання країни.

Проаналізувавши економічну та соціальну значимість розробки та впровадження інновацій на макроекономічному рівні, перейдемо до з'ясування сенсів інноваційних впроваджень та їх предметної значимості на мікрорівні. Вирішенням завдання стало напіввідкрите запитання «Що приносить впровадження інновації підприємству?». Спочатку респонденти мали вибрати відповідь серед означених альтернатив, до яких ми віднесли переважно економічні результати (вигоди та витрати) від інноваційних впроваджень. Також ми запропонували розширити перелік наведених наслідків власним баченням економічних та соціальних сенсів того, для чого підприємства впроваджують інновації. Результати відповідей подані в табл. 10.

Очевидно, що респонденти в загальному виявили значну зацікавленість задачею, на це запитання відповіли всі

викладачі та майже всі студенти (за винятком 3 осіб), однак вони активно відзначали свої оцінки з-поміж наведених у анкеті альтернатив і досить пасивно віднесли до можливості розширити їх перелік власними баченнями. При цьому, якщо при макроекономічному аналізі цілей розробки та застосування інновацій респонденти бачили та вказували серед запропонованих альтернатив як економічні, так і соціальні цілі, то на мікрорівні вони додали до переліку альтернатив здебільшого економічні, а не соціальні спрямування впровадження інновацій.

Майже 94% усіх респондентів вважають, що основним результатом інноваційних впроваджень є підвищення конкурентоспроможності в умовах ринкової економіки. Для викладачів другим за значимістю результатом є зменшення собівартості продукції (91%). Викладачі вважають, що впровадження інновацій несе для підприємства як додатковий прибуток (83%), так і додаткові витрати (83%), в усіх коментарях вони відзначили, що вигоди і витрати — це «дві сторони однієї медалі». Більшість викладачів вбачають у процесі впровадження інновацій додаткові ризики для підприємства. Студенти після найбільш значимої конкурентоспроможності відзначають можливість отримання додаткового прибутку (73,7%) і далі за рейтингом — зменшення собівартості продукції (58%), додаткові витрати (47%), додаткові ризики (41%).

Конкретизуючи наведені позитивні зміни від впровадження інновацій

Таблиця 9

Переваги у визначенні макроекономічних цілей інновацій (у % до кількості відповідей)

Цілі	Викладачі	Студенти	Разом
Економічні	57,8	52,2	52,7
Соціальні	42,2	47,8	47,3
Всього	100,0	100,0	100,0

Таблиця 10

Оцінка мікроекономічних цілей щодо впровадження інновацій

Наслідки ¹	Викладачі		Студенти		Разом	
	К-ть, осіб	Питома вага, %*	К-ть, осіб	Питома вага, %*	К-ть, осіб	Питома вага, %*
1) Конкурентні переваги на ринку	22	95,7	257	93,8	279	93,9
2) Зменшення собівартості продукції	21	91,3	158	57,7	179	60,3
3) Додатковий прибуток	19	82,6	202	73,7	221	74,4
4) Додаткові витрати	19	82,6	130	47,4	149	50,2
5) Додаткові ризики	13	56,5	113	41,2	126	42,4
6) Нові методи управління, покращення управління	0	-	6	2,2	6	2,0
7) Розвиток науки	0	-	3	1,2	3	1,0
8) Екологізація виробництва	0	-	2	0,7	2	0,7
9) Збільшення зв'язків, зменшення транзакційних витрат	0	-	3	1,2	3	1,0
10) Збільшення робочих місць для сектору науки і для виробництва	0	-	2	0,7	2	0,7
11) Вдосконалення товарів та послуг	1	4,3	4	1,5	5	1,7

¹ 1-5 — альтернативи, наведені в анкеті, 6—11 — альтернативи, запропоновані респондентами;

* Частка респондентів, що обрали цю альтернативу поряд із іншими, оскільки питання передбачало можливість вибору декількох альтернатив.

на підприємствах, студенти розширюють їх перелік власними факторами зростання успішності підприємств від їх інноваційної активності: вдосконалення управління через впровадження новітніх методів роботи (2,2%), вдосконалення та покращення споживчих характеристик товарів та послуг (1,5%), розвиток науки (1%), розширення зв'язків (1%), збільшення кількості робочих місць (1%), екологізація виробництва (1%).

Усі запропоновані та наведені респондентами позитивні наслідки від впровадження інновацій на підприємстві мають переважно економічний або соціальний характер. Однак існує ціла низка наслідків, які можна

віднести одночасно як до економічних, так і до соціальних. Наприклад, зменшення собівартості і ціни товару, з одного боку, впливає на економічні результати діяльності підприємства, а з іншого, приводить до зменшення витрат споживачів, а отже, має соціальний характер. Тому ми виділяємо групу соціально-економічних наслідків, до якої відносимо (окрім наведеного): додатковий прибуток, частина якого спрямовується на споживання власника та найманих робітників; нові методи управління, перехід на які передбачає передусім отримання додаткових знань; розширення зв'язків, що веде до зростання соціального капіталу. Одразу зазначимо, що такий

поділ є достатньо абстрактним, однак для проведення нашого дослідження, на нашу думку, допустимий. Розподіл голосів за цією класифікацією показаний у табл. 11.

Як бачимо, на мікрорівні, за оцінками респондентів, інновації приводять переважно до економічних, а не до соціальних наслідків. Якщо навіть усі соціально-економічні наслідки дуже умовно поділити порівно на соціальні та економічні окремо, то навіть в такій досить абстрактній моделі питома вага соціальних ефектів сягне близько 20%. На нашу думку, більшість можливих соціальних наслідків впровадження інновацій на мікрорівні на даному етапі дослідження залишились невиявленими, оскільки:

— 92% респондентів — студенти, які моделюють ситуацію на основі отриманих в університеті знань, а об'єктом основної уваги більшості навчальних дисциплін є саме економічні аспекти діяльності підприємств;

— крім оцінок наведених переважно економічних результатів, хотілось виявити власні думки респондентів, чи бачать вони соціальні наслідки впровадження інновацій на підприємстві та які, саме на цьому додатково наголошували під час опитування

інтерв'юери, однак таке завдання на даному етапі виявилось складним як викладачів, так і студентів.

Далі респонденти мали конкретизувати зміст наведених в анкеті суто економічних за змістом результатів інноваційної діяльності підприємства, тобто детально розшифрувати кожен із наслідків 1—5, поданих у табл. 10, визначивши, за рахунок яких факторів їх може отримати або досягнути підприємство. У результаті ми отримали розуміння, відображені в табл. 12.

Загалом, як бачимо, респонденти оцінюють інноваційні впровадження на підприємстві як позитивний аспект його діяльності, що, попри необхідність додаткових витрат та наявність додаткових ризиків (причому не тільки економічних, а й технологічних та репутаційних), приносить підприємству зростання конкурентоспроможності та економічної ефективності, здатність краще задовольнити попит споживачів.

Коли респонденти почали самостійно деталізувати наслідки впровадження інновацій на підприємстві та визначати, за рахунок дієвості яких факторів ці наслідки проявляться, то виявилось, що кожен поверхнево економічний наслідок залежить не тільки від економічних факторів, а й від соціальних. Так, підпри-

Таблиця 11

Розподіл голосів щодо економічних, соціально-економічних та соціальних наслідків впровадження інновацій

Характер наслідків	Наслідки	Частка, %
Економічні	Конкурентні переваги на ринку, додаткові витрати, додаткові ризики	57,1
Соціально-економічні	Додатковий прибуток, зменшення собівартості продукції та ціни, нові методи управління збільшення зв'язків	41,6
Соціальні	Розвиток науки, екологізація виробництва збільшення кількості робочих місць, вдосконалення товарів та послуг	1,3
Разом		100,0

Таблиця 12

Деталізація респондентами наслідків впровадження інновацій на підприємстві

Фактори по кожному із наслідків, наведені респондентами ¹	Викладачі		Студенти		Разом	
	К-ть, осіб	Питома вага, % ^a	К-ть, осіб	Питома вага, % ^a	К-ть, осіб	Питома вага, % ^a
Можливі вигоди, які отримує підприємство від впровадження інновацій						
1) Конкурентні переваги на ринку досягаються за рахунок (крім зазначеного в анкеті «нові товари»):						
- зменшення затрат	0	-	9	4,6	9	4,3
- покращення якості	7	43,0	80	41,2	87	41,4
- нове обладнання, техніка	5	31,3	42	21,6	47	22,4
- зростання прибутку	0	-	6	3,1	6	2,9
- зростання обсягів, асортименту	0	-	25	12,9	25	11,9
- зменшення ціни	1	6,3	10	5,2	11	5,2
- розширення сегменту, нові ринки	4	25,0	33	17,0	37	17,6
- збільшення попиту	1	6,3	11	5,7	12	5,7
- зростання швидкості обороту капіталу, ресурсів	1	6,3	3	1,5	4	1,9
- нові методи управління	3	18,8	6	3,1	9	4,3
- лідируючі позиції на ринку	1	6,3	4	2,1	5	2,4
- інше	4	25,0	16	7,8	20	9,5
2) Зменшення собівартості продукції відбувається за рахунок (крім запропонованого в анкеті «економія на ресурсах»):						
- зростання продуктивності ресурсів, нові технології, техніка	4	28,6	39	36,1	43	35,2
- автоматизація виробництва	2	14,3	18	16,7	20	16,4
- економія ресурсів	4	28,6	34	31,5	38	31,2
- економія робочого часу	1	7,1	8	7,4	9	7,4
- отримання пільг	2	14,2	2	1,9	4	3,3
- зменшення середніх витрат	1	7,1	6	5,6	7	5,7
- інше	1	7,1	12	11,1	13	10,7

Продовження таблиці 12

3) Отримання додаткового прибутку від інновацій (крім наведеного в анкеті «зменшення ціни») - зменшення витрат, трудових ресурсів, плати за ресурси, зарплати, - збільшення обсягів виробництва, асортименту, номенклатури - покращення якості товарів - зростання попиту - виробництво нових послуг та товарів - вихід на нові ринки - інше	6	46,2	22	16,1	28	18,7	
	7	53,8	40	29,2	47	31,3	
	1	7,7	16	11,7	17	11,3	
	1	7,7	24	17,5	25	16,7	
	0	-	3	2,2	3	2,2	
	0	-	5	3,6	5	3,3	
	4	30,8	17	12,7	21	12,1	
	Можливі втрати, які отримує підприємство від впровадження інновацій						
	1) Додаткові витрати на (крім наведеного в анкеті «закупку інновацій, підвищення кваліфікації»): - нове обладнання, устаткування, його обслуговування, - витрати на НДДКР - витрати на додатковий персонал, його навчання - втрата часу - нові ресурси, сировина - витрати на закупку патентів, ліцензій - інше	5	50,0	28	34,6	33	36,3
		2	20,0	10	12,3	12	13,2
		2	20,	8	9,9	10	11,0
		0	-	3	3,7	3	3,3
	1	10,0	5	6,2	6	6,6	
	1	10,0	2	2,5	3	3,3	
	3	30,0	20	24,6	23	26,5	
2) Додаткові ризики, що пов'язані із (крім приведенного в анкеті «великий строк окупаємості»): - втратою прибутку, ефективності - невідповідністю інновацій попиту - зростанням капіталоємності - банкрутством - додатковими витратами - неякісні, шкідливі, непотрібні товари - недобросовісною конкуренцією - проблемами із законодавчим оформленням патентів, інтелектуальної власності - політичними та надзвичайними подіями - інше	0	-	12	17,4	12	15,5	
	1	16,7	24	34,4	25	31,0	
	1	16,7	3	4,3	4	5,3	
	1	16,7	3	4,3	4	5,3	
	1	16,7	4	5,8	5	6,2	
	1	16,7	6	8,7	7	9,3	
	1	16,7	4	5,8	5	6,2	
	1	16,7	3	4,3	4	5,3	
	0	-	3	4,3	4	5,3	
	0	-	12	17,4	12	15,5	

¹ Підкресленням виділені соціально спрямовані фактори.

* Частка респондентів, що обрали цю альтернативу поряд із іншими, оскільки питання передбачало можливість вибору декількох альтернатив.

Оцінка значимості соціальних та економічних факторів вигід та втрат підприємств від впровадження інновацій (у % до кількості відповідей)

Наслідки	Фактори	Викладачі	Студенти	Разом
Вигоди	Економічні	80,3	69,6	70,8
	Соціальні	19,7	30,4	29,2
	Разом	100,0	100,0	100,0
Втрати	Економічні	81,0	75,0	75,7
	Соціальні	19,0	25,0	24,3
	Разом	100,0	100,0	100,0

емство може досягнути конкурентних переваг на ринку за рахунок покращення якості продукції, зменшення ціни товарів та зростання і кращого задоволення попиту споживачів; зменшення собівартості продукції — за рахунок економії часу та витрат ресурсів; отримання додаткового прибутку — від зростання якості товарів, зменшення цін та задоволення потреб через випуск нових товарів тощо. Тобто досягнення позитивних наслідків інноваційної активності підприємства можливе лише за умови дії одного із наведених або суми соціальних факторів.

Реалізація позитивних економічних наслідків впровадження інновацій на рівні підприємства є неможливою без дії соціальних факторів, таких як покращення якості товарів, зменшення їх ціни, зростання задоволення попиту, краще задоволення потреб споживачів новими товарами, економія робочого часу та трудових витрат тощо.

Тому усі фактори можливих наслідків (вигід та втрат) для підприємства від впровадження інновацій, які самостійно навели респонденти, можна класифікувати як такі, що мають переважно економічну або переважно соціальну спрямованість (табл.13).

Таким чином, на думку респондентів, можливі вигоди, які отримує підприємство від інноваційної діяльності, переважно будуть визначатись дієвістю економічних факторів від впровадження інновацій, однак від 20% (за оцінкою викладачів) до 30% (за оцінкою студентів) цих вигід принесуть підприємству позитивні соціально спрямовані фактори інноваційної діяльності. Оцінка респондентами значимості соціальних наслідків інноваційної активності підприємств щодо можливих втрат майже аналогічна і коливається від 19% на думку викладачів до 25% на думку студентів

Одержано 16.03.2011

И.В.Яцишина

**Взаимосвязь социальных и экономических
эффектов внедрения инноваций. II**

В статье анализируются результаты третьего блока социологического исследования, проведенного среди преподавателей и студентов экономических специальностей и направленного на определение экономической и социальной эффективности инноваций и их взаимосвязи на макро- и микроэкономическом уровнях.